

Scurtă evoluție a credințelor mitologice

Există ceva divin în lume,
cum există ceva lumesec în divinități¹.

Vom încerca să facem, în rândurile care urmează, o scurtă trecere în revistă a istoriei umanității, din dorința de a surprinde evoluția credințelor mitologice, religioase. E foarte greu să fie identificate mai apoi, cu precizie, trăsături ale lor în sistemul mitologic mai coerent, atestat mult mai târziu, ale oricărui sistem mitologic, deși se tot fac încercări forțate de a surprinde aceste puncte de plecare. Fără îndoială fiecare perioadă a lăsat, în sistemul de credințe pe care îl cunoaștem astăzi, urme numeroase, dar subliniem este imposibil și nici nu are rost să facem un demers prin care să atribuim unei ere sau alteia, unei mitologii cu care am venit în contact, de-a lungul formării noastre, elemente extrem de precise. Doar simplele comparații între elementele mitologiilor arhaice, primitive, care au început să fie puse laolaltă mai ales odată cu dezvoltarea perspectivei comparatiste și, mai apoi, a hermeneuticii credințelor religioase și mitologice ne arată similitudini numeroase întâlnite aici. Perspectiva comparatistă, pe care se bazează mai apoi și școala structuralistă, cu referire la indo-europeni sau nu, subliniază niște tipare generale de gândire la marile familii de populație, fiecare dezvoltând mai apoi, în funcție de contactele ulterioare, mai mult sau mai puțin specifice, concrescențe care duc la individualizări relative ale sistemelor mitologice moderne.

Oamenii au simțit dintotdeauna nevoia de a se li se răspunde la întrebări fundamentale, obsesive, care se repetau: de unde au apărut ei înșiși, cum a apărut lumea, cine este creatorul ei/ al tuturor, cum de au știut aceștia să performeze acele activități pe care le făceau și care s-au dovedit esențiale pentru supraviețuire. Pentru multe populații, tocmai gruparea la un loc a narațiunilor despre trecut, despre originea lumii, a oamenilor, zeilor și a ordonării activității lor este ceea ce se numește în fapt mitologie sau religie. Evident, caracterul ritual, repetabil, obligatoriu chiar nu reiese

---

¹ Jean-Pierre Vernant, *Mit și religie în Grecia antică*, Ed. Meridiane, București, 1995, p.13.

de fiecare dată din poveștile sacre, dar, din generație în generație, în urma comentariilor făcute asupra acelor texte cu caracter de instituire, au înțeles caracterul original al multora dintre aceste narațiuni, încercând pe cât posibil să le păstreze acțiunea și mai departe. Interesant este că mitologiile mari, superioare, nu răspund decât vag la problema creației, și acesta fiind un alt argument că ele au apărut într-o perioadă mult mai târzie decât cea în care activau mitologiile/ religiile mai vechi.

Primele reprezentări mitologice, deloc conștientizate ca atare, erau de fapt primii pași pe care omul încerca să-i facă pe drumul cunoașterii și luării în posesie a lumii înconjurătoare. Găsirea de aliați, de protectori în necunoscutul din jur s-a manifestat sub forma patronilor, a divinităților cerești, a personificărilor naturii, într-o ordine care este destul de greu de stabilit. În același timp, credințele despre moarte, despre natura muritoare a oamenilor și-a lăsat, la rândul ei, o amprentă inconfundabilă în structurarea unui sistem de credințe mai bogat. Ordinea pe care o făcea omul în jur începea să se observe și în modelul identificat la ființele superioare. Pentru a lua în posesie aceste cuceriri, avea nevoie și de structurile mitice și rituale care îi consolidau statutul în lumea de jos. Mircea Eliade spunea: „Când mitul cosmogonic povestește cum a fost creată Lumea, el revelează în același timp emergența acestei realități totale care este Cosmosul și regimul lui ontologic: el spune în ce sens Lumea *este*. Cosmosul este de asemenea și ontofanie, manifestare plenară a Ființei. Și pentru că toate miturile participă într-un anumit fel la tipul mitului cosmogonic – căci orice istorie a ceea ce s-a întâmplat în *illo tempore* nu este decât o variantă a istoriei exemplare: cum s-a născut Lumea – urmează că toată mitologia este o ontofanie. Miturile revelează structurile realului și multiplele moduri de a fi în lume. Iată pentru ce ele sunt modelul exemplar al comportamentelor umane: ele povestesc istorii *adevărate*, referindu-se la lucruri *reale* (...). Revelând istoria a ceea ce s-a întâmplat în *illo tempore*, se revelează dintr-o dată o irupere a sacrului în Lume...”¹

Prin urmare,

1. prima perioadă identificabilă în istoria omenirii este **paleoliticul (20.000 – 8.000 î.H.)**. Acum încep să apară reprezentări conform cărora ființele mitologice îi învață pe oameni ocupațiile – vânătoarea, creșterea animalelor, tehnicile de luptă, țesutul etc. Primitivii încep să elaboreze reprezentări despre ființe supreme uranice, personificări ale Cerului, pentru a

---

¹ Mircea Eliade, *Mituri, vise și mistere*, Ed. Univers enciclopedic, București, 1998, p.11.

fi mai apoi înlocuiți, pe măsură ce oamenii evoluau, cu zei dinamici, solari, cu zei ai furtunii și ai fecundității. Descoperirea agriculturii aduce în prim plan marile zeițe, zeițe-mame, alături de soții lor, care de-acum nu mai sunt autonomi și așa de puternici („zeul fecundator nu mai creează lumea, cum zicea Eliade, acum se mulțumește s-o fertilizeze”); cu timpul marea zeiță se îngrijește singură de fertilitatea lumii). Înainte de matriarhat a existat așa-numita *Urkultur*, când ocupațiile erau culesul și vânătoarea animalelor mici. Aici structura socială ar fi fost monogamia și exista egalitatea drepturilor între soți². După *Urkultur* ar fi urmat două forme de societate: societatea totemică, în care domină bărbatul; societatea matrilocală, matriarhală, în care domină femeia. Așa cum spunea Eliade, matriarhatul nu poate fi un fenomen primordial. El n-a luat naștere decât după descoperirea culturii plantelor și a proprietății asupra terenurilor cultivabile³. Vom da aici un citat sintetizator din Mircea Eliade despre felul în care s-au structurat aceste reprezentări: „După școala istorico-culturală, stadiul cel mai vechi al civilizației umane ar fi cel numit *Urkultur*: economia acestor societăți s-ar baza pe cules și vânarea animalelor mici; structura socială ar fi monogamia și egalitatea drepturilor între soți; religia dominantă ar fi un fel de *Urmonotheismus*. Acestui stadiu îi corespund astăzi, mai mult sau mai puțin, culturile și religiile celor vechi australieni, pigmei, fuegieni și ale unor populații primitive. Când s-au schimbat mijloacele de existență, adică bărbatul a învățat să prindă vânat mare, iar femeia a descoperit cultura plantelor, această *Urkultur* ar fi dat naștere la două forme mai complexe și mai tranșante ale societății: cele numite *Primärkulturen*: pe de o parte, societatea totemică în care domină bărbatul, pe de altă parte, societatea matrilocală și matriarhală în care domină femeia. În această ultimă formă și-ar fi găsit resursele, precum și punctul maxim de înflorire cultul Pământului-Mamă”⁴.

Așa cum vom vedea, multe reprezentări mitologice din spațiul românesc (uneori și din cel european), încă mai păstrează ecouri ale acestei dominații feminine în lumea puterii. În afară de credințele religioase, elemente matriarhale s-au mai păstrat până destul de târziu, cutume ce datează din perioada matriarhală. Un călător englez, John Hawkins, descrie, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, asemenea elemente din Grecia insulară:

---

¹ *Ibidem*, p.149.

² *Ibidem*, p.185.

³ *Ibidem*, p.186.

⁴ *Ibidem*, p.185.

„În numeroase insule fata cea mai mare primește ca moștenire o parte din casa familiei, cu mobila din ea și o treime din proprietatea mamei, care, în realitate, în cele mai multe cazuri, constituie principalele mijloace de subzistență; celelalte fete, când se căsătoresc, au și ele dreptul la o parte din casa familiei și la același procent din restul bunurilor care mai rămân...”¹

La rândul ei, Marija Gimbutas identifică, din paleolitic până în neolitic, pe o durată de peste douăzeci de mii de ani, existența unei culturi matrifocale, matriliniare centrată pe agricultură, cu o populație preponderent sedentară, pacifistă. Marea Zeiță, reprezentată adesea ca o femeie corpulentă, șezând, avea drept atribute mai multe animale, parte dintre care le regăsim și mai târziu având o importanță mitologică accentuată: taur, câine, urs, căprioară, țap, albină, fluture, broască țestoasă, iepure de câmp, arici. Mai târziu, din această mamă cosmică începe să se detașeze cultul unor zeițăi agricole, protectoare ale fiecărei parcele de pământ arabil cucerite. După această etapă de fragmentare, se unifică reprezentările legate de aceste făpturi divine, apărând în mod clar imaginea zeiței pământului. Cum spunea Boris Rîbakov, „zeița pământului este privită de-acum ca mamă a întregii naturi, a tot ce folosește omul: câmpuri, plante, copaci, animale. Ea devine zeiță a naturii și este considerată ca mamă a tot ce are viață”².

Reprezentările oamenilor despre moarte, despre viața de apoi, au apărut încă la neanderthalieni, în ale căror morminte au fost găsite instrumente folosite în mediul domestic, arme și oase ale unor animale sacrificate. Acest lucru documentează astfel convingerile pe care le aveau într-o altă realitate, guvernată de patroni importanți, în care puteau pătrunde, după moarte, dacă erau îndeplinite anumite condiții³. În această perioadă încep să se consolideze credințele despre cer, astre. Întâlnim, așa cum am spus, o formă primitivă de monoteism, fiind vorba de o singură divinitate supremă care a creat lumea; de regulă nu este reprezentată nicicum, nu are temple, nici preoți. Este evidențiată valoarea simbolică a unor obiecte profane, care sunt puse în legătură cu echivalente mitologice, cu sacrul (hierofaniile). Întâlnim, de regulă, și un cult deosebit al animalelor, sacralizate în urma spaimei pe care oamenii o aveau față de ele (mai ales din cauza dimensiunilor lor mult mai mari decât ale unui umanoid obișnuit).

¹ Apud Marija Gimbutas, *The Civilization of the Goddess*, Harper, San Francisco, 1991, p.344.

² V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Slavianskie iazîkovîe modeliruiuşcie semioticeskie sistemî. Drevnii period*, Nauka, Moscova, 1965, p.162.

³ Cf Karen Armstrong, *Kratkaia istoria mifa*, Otkrîtii mir, Moscova, 2005, p.9, 10.

Și în legătură cu oamenii, dar și cu animalele, exista credința reînvierii, în viața de apoi (carnea animalelor se mânca, dar scheletul și blana erau păstrate cu grijă, pentru a nu fi deteriorate și a se păstra integritatea, fiind uneori chiar îngropate cu grijă); în legătură cu acest cult se observă numeroase ofrande aduse animalelor care trebuia să fie sacrificate prin vânatoare, cărora trebuia ca astfel să li se câștige bunăvoința. În urma victoriilor vânătorești ale omului, se constituie, ușor, ușor, și mitul eroului, al luptei cu monstrul, al călătoriilor în lumea cealaltă.

Mai târziu apare ideea de *deus otiosus*: acesta nu se mai implică în viața oamenilor, dar poate fi invocat în situații critice. Treptat se observă o independență din ce în ce mai mare a oamenilor față de zeii în care credeau. Deși se reproșează adesea că divinitatea este un personaj *otiosus*, în realitate omul a devenit, cum spun povestirile românești, mai „păcătos”, mai lipsit de respect față de acest vechi protector. „La început, omul credea într-un singur zeu, atotputernic și atotfăcător. Mai târziu, ca urmare a împrejurărilor istorice, omul l-a neglijat și l-a uitat chiar pe acest zeu unic, lăsându-se implicat în credințe din ce în ce mai complicate într-o multitudine de zei și zeițe, de spirite ale morților, strămoși mitici și așa mai departe”. „Omul primitiv, doar prin faptul că făcea progrese materiale și culturale, trecând de la stadiul culesului la agricultură și viața pastorală, cu alte cuvinte, prin simplul fapt de a face istorie, și-a pierdut credința într-un singur zeu și a început să se închine la o mulțime de zei inferiori”². În strânsă legătură cu ideea de mai sus apare cea care afirmă o îndepărtare ireversibilă în plan spațial. Se spunea astfel că lumea cealaltă era cândva extrem de accesibilă oamenilor, dar mai apoi aceștia au pierdut accesul la ea. Pe atunci oamenii erau nemuritori, trăiau în armonie cu zeii, cu animalele și natura. Este frecvent întâlnită imaginea arborelui lumii (alteori a podului), văzut ca o poartă de acces prin care se putea ajunge în lumea zeilor. Apoi, se spune, a venit o catastrofă și accesul s-a pierdut. Pentru a face din nou referire la Mircea Eliade, spunem și noi că numeroase sisteme mitologice au păstrat acest ecou al unei lumi paradisiace în care primii semeni ai noștri au avut bucuria să trăiască, dar, din păcate, ei n-au știut să aprecieze, să păstreze acest lucru pentru ei și pentru urmași: „Sub o formă mai mult sau mai puțin complexă, mitul paradisiac se întâlnește aproape pretutindeni în lume. El comportă întotdeauna un anumit număr de elemente caracteristice, în afară

¹ Mircea Eliade, *Nostalgia originilor*, Humanitas, București, 1994, pp.80-81.

² *Ibidem*, p.82.

de nota paradisiacă prin excelență, importanța. Am putea clasa aceste mituri în două categorii: 1. cele ce vorbesc despre extrema apropiere primordială între Cer și Pământ. 2. cele care se referă la un mijloc concret de comunicare între Cer și Pământ (...)// Toate aceste mituri prezintă omul primordial bucurându-se de beatitudine, spontaneitate și libertate, pe care cu atâta amărăciune le-a pierdut în urma unei căderi, adică în urma unui eveniment mitic care a provocat ruptura dintre Cer și Pământ. *In illo tempore*, în acel timp paradisiac, zeii coborau pe Pământ și se amestecau cu oamenii; și oamenii, la rândul lor, puteau urca la cer escaladând un munte, un arbore, o liană sau o scară, ori chiar lăsându-se purtați de păsări¹. Ecouri ale acestor reprezentări le întâlnim frecvent în mitologia românească. Nu numai că omul a pierdut mult din prestigiul pe care îl avea, din avantajele de care dispunea *in illo tempore*; prin comportamentul său nechibzuit și-a interzis, în ultimă instanță, chiar accesul la sacralitate. Un informator, vorbind despre Iele, spunea: „erau niște zâne, dar acum nu mai sunt, s-a spurcat pământul”². Motivul spurcării pământului sau al cerului de către oamenii lipsiți de respect și de cultură socială a fost dintotdeauna un leitmotiv al perioadelor care anunțau schimbări importante în viața oamenilor. Nu se pune problema că oamenii nu ar mai crede în aceste personaje, ci că ei nu mai sunt demni să le vadă și să vorbească despre acestea.

2. Neoliticul (8000 – 4000 î.H.) pune un mare accent pe agricultură, respectiv pe vânătoare. Acum au început să apară ritualuri legate de bunul mers al recoltelor, la semănat, secerat etc. De aici și ideea hierogamiei – a nunții sacre a pământului, considerat femeia, sămânța – sămânța divină, ploaia fiind momentul de contopire dintre cer și pământ (de aici, și uniri sexuale ale oamenilor în timpul semănatului, orgii rituale etc.). Nu este întâmplător că, marcați de aceste reprezentări, oamenii au dezvoltat credințe, precum în unele mituri vechi din America de Nord și Europa, în care primii oameni apar din pământ, ca niște plante³. Cum fertilitatea era elementul cel mai important, cel care garanta roade bogate și, în ultimă instanță, viața și bunăstarea celor care trăiau din aceste ocupații, apare imaginea Zeiței-Mamă (uneori ea este nu numai întruparea pământului

---

¹ Eliade, *Mituri, vise și mistere*, pp.66-67.

² *Sărbători și obiceiuri. Moldova*, coord. Ion Ghinoiu, vol. IV, Ed. Enciclopedică, București, 2004, p.401.

³ Apud Armstrong, *op.cit.*, p.54.

roditor, ea are și trăsături ale unei zeițe a vânătorii sau dragostei). Schimbarea rezultată din schimbarea acestei perspective este că, de acum, eroul din mituri nu mai este bărbatul, ci femeia. Zeița-Mamă e stăpânitoarea vieții și a morții, chiar dacă de atunci oamenii au tras o concluzie importantă (pe care o vedem și în credințele mitologice românești): este imposibilă o victorie definitivă asupra morții, așa cum nicio fentare a ei, chiar dacă ești avertizat de pericol, nu-l scapă pe om de sfârșitul tragic.

În cartea sa, *The Civilisation of the Goddess*, Marija Gimbutas vorbește despre mai multe aspecte ale zeității supreme, care mai târziu au putut fi chiar ipostaziate separat: „În primul rând Zeița care personifică forța generatoare a naturii. În această categorie intră aspecte diferite ale Zeiței ce propagă viața, o generează, o mențin și o stimulează. În al doilea rând Zeița care personifică forțele distrugătoare ale naturii – Zeițele Morții, reprezentate sub formă de nud, șarpe otrăvitor sau pasăre de pradă: vultur, bufniță, corb sau cioară. Al treilea, Zeița Regenerării, cea care controlează ciclurile vieții din toată lumea naturală. Manifestările ei sunt simboluri variate ale uterului, triunghiul pubian sau fetusul; broască, cârțiță, cap de taur, triunghi sau dublu triunghi. Poate apărea și ca insecte: albină, fluture, molie. Moartea și regenerarea sunt conectate inseparabil cu ciclul normal al naturii; Zeița Morții și Regenerării este descrisă ca o singură zeitățe, cu toate funcțiile simultane și în continuumul ciclic al acestor aspecte”. În calitate de dătătoare de viață, Zeița putea fi reprezentată sub forma unor animale (căprioară, cerb și urs).

---

¹ Gimbutas, *op.cit.*, p.223.

Marea Zeiță, Cucuteni.

Zeița de la Vidra, Gumelnița,
cca 4200-3900 î.e.n.

Zeița-Șarpe, perioada minoică,
cca 2000 î.e.n.

În a doua jumătate a mileniului al patrulea înaintea erei noastre, odată cu venirea indo-europenilor, se produce o ciocnire puternică între două sisteme de credință diferite. Pe de o parte aveam societatea europeană așa cum o știam până acum, matrilineară, matricentrică și endogamă, destul de

echilibrată; de cealaltă parte se află societatea indo-europeană mare iubitoare de război (și ierarhia socială, dar și cea religioasă puneau mare preț pe imaginea luptătorului infailibil), exogamă, patriarhală, patrilineară și patrilocală. Și trebuie reținută observația Marijei Gimbutas: nu vorbim de o evoluție, ci de coliziunea a două ideologii diferite¹.

În această perioadă activează primul sistem mitologic care a putut fi cercetat mai în detaliu (e adevărat, folosind metoda comparatistă și a reconstrucției). **Indoeuropenii (4500 – 2500 î.H.)** au în substrat o mitologie animistă, deja de model patriarhal, lucru care se observă de altfel în multe mitologii ce provin din cea proto-indoeuropeană (vedică, romană, norvegiană, baltică, greacă, slavă, hitită). Putem vorbi de-acum deja de o religie politeistă, centrată pe rituri sacrificiale (umane la început, mai apoi animale, în general considerate totemice pentru respectivii zei sau pentru respectivele clanuri). Un progres important pe care îl face omenirea în această perioadă este domesticirea animalelor (databilă în 4700-4500 î.H.). Revenind la reprezentările mitologice ale populațiilor indoeuropene, am putea spune, cu vorbele lui Eliade: „lumea mitică indo-europeană era dominată de Zeul-Tată și de lumea neolitică guvernată de Zeița-Mamă”. S-a ajuns în cele din urmă la un metisaj al celor două sisteme religioase și, așa cum spune Ioan Petru Culianu, „zeițele indigene au devenit consoarte, au fost transformate în zeități masculine sau reinterpretate ca monștri”². Conform acestei mitologii, Zeul/Tatăl Cerului (*Dieus Phater) era întruchiparea cerului luminos (de aici și asocierea lui cu soarele; dar, în multe forme locale, cultul soarelui a rămas mai popular în religia populară, decât în cea oficială), în el se afla reședința zeilor; pe de altă parte, Zeița/Mama Pământului (*Dheghom) personifica fertilitatea, creșterea, moartea, în ea se afla locul unde ajung după moarte oamenii (se credea că cei doi sunt soț și soție). În urma mariajului lor au apărut mai multe progenituri, devenite și ele divinități. Reconstituirile vorbesc de o fiică a Zeului Cerului, zeița amurgului (*Haeusos*), de mai mulți fii ai Zeului Cerului, gemenii divini, călăreți. În panteon există o ipostază a zeului suprem, și anume zeul furtunii (*Perkunos*), zeu al fulgerului și al furtunii, căruia îi erau asociate muntele, ca reședință (deci viețuia în lumea oamenilor), în păduri (arborele consacrat era stejarul), având și un instrument de luptă specific, ciocanul.

¹ *Ibidem*, p.396.

² Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, Ed. Nemira, București, 1994, p.135.

Bărbat cu attribute ale puterii (posibil zeu al furtunii), cultura Yamna:
 stânga, stela de la Natalivka (cca 2700-2500 î.e.n.);
 dreapta, stela de la Kernosovka (cca 3000-2500 î.e.n.).

În panteon mai erau pomeniți un zeu al animalelor, adesea văzut ca adversar al zeului furtunii, precum și o zeitățe solară. Structura mitului indoeuropean este destul de simplă, regăsită în majoritatea mitologiilor din această familie: zeul animalelor, văzut ca adversar al zeului suprem, îi răpește acestuia un obiect de preț, după care este vânat și alungat. Episoade mitologice importante din *illo tempore*, în mitologia indoeuropeană, mai sunt: capturarea, de către zeul furtunii, a unui balaurcu mai multe capete care locuiește în apă; mitul creației prezintă doi frați, unul îl sacrifică pe celălalt pentru a crea lumea; lumea cealaltă e păzită de un câine; se poate ajunge acolo traversând un râu; arborele lumii, cel care asigură acces, prin segmentele sale, celor trei lumi cunoscute, face fructele nemuririi, drept pentru care este păzit de un șarpe sau un balaur și vegheat de trei zeițe care torc firul vieții. În sfârșit, la sfârșitul lumii/al universului va avea loc o bătălie cataclismică, după care lumea se va restarta.

Cel mai adesea natura zeului suprem era una militară, total potrivită cu nevoia imperioasă de apărare a propriului teritoriu, a neamului, dar și de cucerire, pe care o aveau toți indoeuropenii și urmașii lor mai apoi. Nu este întâmplător deci faptul că frecvent zeul suprem a fost asimilat mai apoi cu

Marte al romanilor, cunoscut de către istorici și geografi, un zeu puternic și crud. Vorbind despre sciți, în *Chorographia* sa din 43 d.H., Pomponius Mela spunea: „Zeul tuturor sciților este Marte; îi consacră drept simbol săbii și cingătoare și ca victime îi jertfesc oameni”¹. La sfârșitul secolului al IV-lea d.H., Flavius Vegetius vorbea și despre daci și traci în aceiași termeni, mai mult, patria lor fiind locul de baștină a zeului-simbol: „Dacii, moesii, tracii n-au fost în toate vremurile așa de războinici, că istoria legendară a făcut să se afirme că însuși zeul războiului, Marte, s-a născut în țara lor?”² De asemenea, pentru toate popoarele indoeuropene remarcăm venerarea, în forme diferite, a focului (nu numai cel celest, dar și cel terestru), a apei, aerului, cel mai frecvent tot la nivelul religiei populare, nu la al celei oficiale.

Această mitologie a fost abordată, de-a lungul istoriei, de numeroase școli mitologice, fiecare interpretând-o conform instrumentelor de lucru pe care și le-au elaborat. Prin metoda comparativă, miturile au fost analizate mai ales de către adepții școlii meteorologice (Max Müller ș.a.), pentru care divinitățile respective erau personificări ale fenomenelor mitologice cunoscute, iar lupta lor ducea, în ultimă instanță, la obținerea fertilității necesare întreprinderilor umane; școlii rituale (J.G. Frazer, J.E. Harrison, Bruce Lincoln), pentru care fiecare sacrificiu amintea de cel primar, al geamănului ucis pentru crearea lumii; școala funcțională (Georges Dumézil, care a propus sistemul celor trei funcții – agricultori, luptători și preoți –, oglindit atât în sistemul de reprezentări mitologice, cât și în cel al vieții societăților de atunci; în sfârșit, școala structuralistă, pentru care mitologia indoeuropeană era centrată pe sistemul opozițiilor binare care țineau într-un întreg coerent întregul sistem de reprezentări³.

3. Urmează perioada **celor mai vechi civilizații (4000 – 800 î.e.n.)**. Acum apare scrisul, de fapt, putem spune că intrăm în epoca istorică. Începutul civilizației, manifestat, nu în ultimul rând, și prin faptul că acum începe construcția orașelor (Mesopotamia, Egipt, China, India, Creta), a fost considerat uneori ca o întoarcere a spatelui în fața divinității. Primul oraș, conform tradiției biblice, a fost construit de către Cain, care este și primul ucigaș. Tot aici includem și mitul turnului Babel – la origine un ziggurat, templu

¹ Apud G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici. I. Autorii latini clasici și postclasici. II. Autorii greci și bizantini*, ediție îngrijită și prefață de I. Oprișan, Ed. Vestala, București, 2006, p.91.

² Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p.139.

³ Georges Dumézil, *Zei suverani ai indo-europenilor*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997.

mesopotamian ridicat ca o piramidă în trepte –, considerat de către vechii iudei o întrupare a orgoliului păgân. Pentru mesopotamieni însă, orașul era locul de întâlnire cu divinitatea, un „arbore cosmic” ad-hoc, o reconstituire a raiului pierdut (lumea veche avea un munte în centrul său, loc unde oamenii puteau urca în lumea zeilor). Zeii, la rândul lor, deși numeroși, nu mai formează un panteon extrem de omogen. Fiecare căuta să-și atragă cât mai mulți adepți, neavând importanță dacă vorbeam de divinități de prim rang sau secundare. În Mesopotamia, ca și în alte spații culturale, fiecare oraș/ oraș-stat era posesiunea unui zeu anume. Și acum se observă faptul că zeii preferă să nu mai intervină în viața oamenilor, acționează prin intermediari. Asta și pentru că zeii au început să fie simțiți mult mai departe de oameni, nu mai erau o realitate evidentă, care putea fi atinsă ușor. Acum apare mitul potopului, ca o bornă care marchează ruptura dintre oameni și divinitate. Printre trăsăturile credințelor religioase din această perioadă putem menționa: o conștientizare acută a suferinței, ca parte componentă inseparabilă a vieții omului; orientarea spre dezvoltarea unei religii mai spiritualizate, care să nu depindă prea mult de ritualitatea exterioară; se bazează pe reprezentări inovatoare despre conștiința personală și morală; condamnă violența și propovăduiesc compătimirea și dreptatea; îndemnuau credincioșii să caute adevărul în sine, nu pe baza cuvintelor preoților și autorităților religioase; nu trebuie să iei nimic de bun, trebuie să supui îndoielii orice; vechile valori trebuie reevaluate. Nu este întâmplător, pe măsura secularizării, că apare o atitudine critică față de mituri, și ca urmare a prăpastiei din ce în ce mai accentuate dintre zei și oameni.

Mitologia care a cunoscut, probabil, printre cele mai multe interpretări și comentarii, a fost cea grecească. Cea mai veche formă de mitologie a ei, atestată, a fost cea miceniană. Tradiția orală de transmitere a miturilor a început probabil în perioadele minoică și miceniană, în secolul 1800 î.H. Este vorba de narațiuni ce conțin informații despre originea și natura lumii, viețile și activitățile zeilor, eroilor și creaturilor mitice. Multe surse sunt oferite de literatură, mai ales din anii 900 î.H. – 800 d.H., dar și din iconografie (fresce, vase pictate, sculpturi etc.). Mitologia greacă cunoaște mai multe epoci: a) cea a miturilor de origine sau despre vârsta zeilor (*theogonii*); acum avem mituri despre originea lumii, a zeilor și a rasei umane; b) perioada în care zeii și muritorii trăiau împreună, acum putând vorbi despre zei, semizeii, muritorii; c) în sfârșit, perioada eroică, în care activitatea divină este mult limitată (avem războiul Troiei). Interesant este faptul că Grecia antică acorda un interes mai mare pentru perioada eroică,

decât despre cea a zeilor. Aceste epoci sunt reluate mai apoi în scrierile cu caracter istoric sau literar. Hesiod, în *Theogonia*, folosește noțiunea de vârste ale omului, pe care o găsim mai apoi în diversele vârste sau prezențe de creaturi diverse în istoriile mai multor popoare: vârsta de aur (domnia lui Cronos), vârsta de argint (domnia lui Zeus), urmate, pe măsura degradării credințelor, de vârstele de bronz și de fier. Tot Hesiod este cel care oferă și modelul cosmogonic dominant: din haos apare Gaia (Pământul) și alte câteva ființe divine primare: Eros (Iubirea), Abisul (Infernul) și Erebus. Fără ajutor din partea unui bărbat, Gaia îl naște pe Uranus (Cerul), care mai apoi a fertilizat-o. Așa se nasc Titanii, șase bărbați și șase femei (Coeus, Crius, Cronus, Hyperion, Iapetus, Oceanus, Mnemosyne, Phoebe, Rhea, Theia, Themis, Tethys). Au urmat ciclopul, oameni cu un singur ochi, și hecatonhirele, cele cu o sută de mâini, care au fost mai apoi aruncați în Infern de către Uranus. Cronos, la rugămintele mamei, Gaia, își castrează tatăl. Astfel, Cronos devine conducătorul titanilor, alături de soția-sora sa Rhea. Temându-se să nu aibă aceeași soartă, Cronos își devoră progreniturile; una dintre ele scapă, Zeus fiind ascuns chiar de către mamă. Ajutat de ciclopi, pe care i-a eliberat din Infern, Zeus și frații lui au învins în lupta împotriva lui Cronos și a titanilor, care au fost aruncați în Infern. Și panteonul lui Zeus era format tot din doisprezece zei; pe lângă acești zei, erau venerați și zeul satir Pan, nimfe, naiade, driade, nereide etc.

Cele mai multe reprezentări sunt legate tocmai de divinitățile din această ultimă perioadă, tocmai de aceea legendele mitologice consacrate lor nu sunt dintre cele tipice pentru o mitologie „clasică”: „Acești zei multipli există în lume; ei fac parte din ea. Ei n-au creat-o printr-un act care, în cazul dumnezeului unic, marchează totala sa transcendență în raport cu o operă a cărei existență derivă și depinde în întregime de el. Zeii s-au născut din lume. Generația celor cărora grecii le dedică un cult, Olimpienii, au văzut lumina zilei în același timp în care universul, diferențiindu-se și ordonându-se, lua forma sa definitivă de cosmos organizat”. Un lucru extrem de interesant, care arată în fapt convenționalitatea panteonului, este că fiecare zeu are propria genealogie, are diferite interese, priceperi personale care vin toate din variantele locale de divinitate aduse în prim plan. Când oamenii li se adresează, sunt folosite masiv epitete ale lor. Existau de asemenea temple panelnice în care erau venerați mai mulți zei, dar existau și regiuni sau așezări în care erau venerați doar zei minori. Oricum, credințele în zei

---

¹ Vernant, *op.cit.*, p.12.

erau variate. Cum spunea Varro: dacă omul superstițios se teme de zei, unul foarte religios îi venerază ca pe părinți (nu este întâmplător faptul că mereu s-a bucurat de un interes special, în istoria umanității, acest cult al morților). Politeismul grecesc poate fi o dovadă a nevoilor extrem de diferite ale unei populații nu prea omogene, care avea nevoie de protecție specifică. Este foarte interesantă observația pe care o face Jean-Pierre Vernant: „orice panteon, ca acela al grecilor, presupune numeroși zei: fiecare își are atribuțiile proprii, domeniile sale rezervate, modalitățile de acțiune aparte, felurile sale specifice de putere. Acești zei care, prin relațiile lor reciproce, alcătuiesc o societate ierarhizată a lumii de dincolo, competențele și privilegiile formând obiectul unei destul de stricte repartizări, se delimitează în mod necesar unii pe alții, completându-se în același timp. Ca și unicitatea, divinul nu implică, în politeism, ca pentru noi, atotputernicia, omnisciența, nemărginirea, absolutul”¹. Studiile lui Vernant, o adevărată autoritate în materie de mitologia Greciei antice, aduc precizări importante referitor la calea de transmisie a credințelor mitologice. Devenirea panteonului grecesc poate fi surprinsă foarte bine pornind de la oralitate până la ajungerea la transmisie cultă:

Cum s-a păstrat și s-a transmis în Grecia această masă de „cunoștințe” tradiționale, vehiculată de povestiri, despre lumea de dincolo, despre familiile zeilor, genealogia fiecăruia, aventurile lor, neînțelegerile sau acordurile lor, puterile respective, domeniul și modul lor de acțiune, prerogativele și cinstirile ce le sunt datorate? (...) Mai întâi, printr-o tradiție strict orală, funcționând în fiecare cămin, de la gură la ureche, mai ales prin intermediul femeilor: povești ale doicilor, vorbe ale bunicilor bătrâne (...), al căror conținut copiii și-l însușeau încă din leagăn. Aceste povestiri, acești *mythoi*, cu atât mai familiari cu cât au fost auziți încă în perioada în care se deprindea vorbirea, contribuiau la formarea cadrului mental în care grecii au fost aduși în chip natural să-și reprezinte divinul, să-l situeze, să-l gândească.

Lumea zeilor, cu toate diferențele și ciudățenia ei, a devenit apoi prezentă oamenilor prin glasul poezilor, puterile de dincolo îmbrăcând, grație povestirilor care le aduceau în scenă, o formă familiară, accesibilă inteligenței...²

Observația este importantă din mai multe puncte de vedere. Și mitologia greacă, precum și celelalte mitologii ale Cărții, ale căror texte au

---

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*, p.22.

început să fie transmise și pe calea scrisului, a avut la început și ea o fază a oralității. Apoi, un lucru la fel de important, e acela că tocmai scrisul sau, mai precis, transmiterea prin scris, mai ales valorificările și prelucrările mitologice propuse de literatură au fost cele care au dus la apariția criticii miturilor: în ciuda aspectului îngrijit, frumos, coerent, poetic pe care l-au primit miturile, vehiculul poetic i-a făcut pe mulți comentatori să considere că mitologia în general, nu numai formele sale literare, ține de domeniul ficțiunii, al fabulației, și nu al religiei... Oricum, ceea ce este important este altceva. Orice mitologie, și nu e vorba numai de cele vechi, este centrată pe om. Ea nu se ocupă numai de soluționarea întrebărilor legate de originea și creația universului, ci și (mai ales) de viața cotidiană a oamenilor, de problemele lor. Sau, cum spunea Vernant: „Vechii zei ai cerului nu aveau niciun fel de relație cu viața oamenilor (...). Mitologia care se concentrează în totalitate pe supranatural devine inconsistentă: ea își păstrează însemnătatea doar dacă locul central îi este acordat omului”¹.

Considerații importante legate de oralitate și de jocurile memoriei sunt făcute și de către Marcel Detienne. Având ca punct de plecare un text al lui Jack Goody², el identifică mai multe trăsături ale mecanismului oralității, care a stat și la bazele transmiterii miturilor: „o istorie transmisă prin viu grai, fără a fi încredințată unor specialiști ai memoriei, se modifică mai mult sau mai puțin profund în câteva generații”³, textele produsului ei „sunt făurite prin repetare, căpătând formă prin intermediul a ceea ce numim variantele unei narațiuni sau diferitele versiuni ale aceleiași istorii”⁴; „în părțile în care povestirea trimite la operațiuni rituale, rememorarea se întemeiază pe paralelismul dintre rituri și povestire. În celelalte, de narațiune pură, memoria dă întâietate «istoriilor», adică anumitor elemente narative formate dintr-o «suită» de evenimente povestite sau imaginate și legate între ele prin actori comuni”⁵. În urma reșezării viziunii asupra mitului, adusă de Lévi-Strauss, care nu se mai bucură de aceeași întâietate ca în tradiția greacă, ideea de mitologic primește și ea o altă încărcătură: „«mitologie» este acea parte secretă, dar esențială a unei societăți și a unei

---

¹ Armstrong, *op.cit.*, p.31.

² *Mémoire et apprentissage dans les sociétés avec et sans écriture: la transmission du Bagré*, în *L'Homme*, 1977, pp.29-52.

³ Marcel Detienne, *Inventarea mitologiei*, Ed. Symposion, București, 1997, p.80.

⁴ *Ibidem*, p.82.

⁵ *Ibidem*, p.84.

culturi pe care nu o pot dezvălui nici repertoriul tehnologic, nici sistemul de rudenie, nici vreo alta dintre trăsăturile vizibile ale arhitecturii sociale”¹.

4. **Epoca axială (800 – 200 î.e.n.)** este numită așa, deoarece revoluția în gândirea spirituală a fost atât de puternică, încât restul istoriei umane se rotește în jurul ei (termenul a fost introdus de către filosoful Karl Jaspers). Relevanțele de atunci încă sunt actuale. Este momentul în care s-a născut religia în accepția pe care o dăm astăzi: în China, confucianism, daoism; în India – hinduism și buddism, în Orientul Apropiat – monoteism, în Europa – raționalismul grec. Era firesc ca în această perioadă și sistemul de gândire mitologică să aibă de suferit. Varro face referire la mai multe surse de existență a zeilor din societatea romană: unii erau creați de poeți pentru teatru, alții erau folosiți de oameni și oraș pentru venerare, în fine, mai existau unii creați de către filosofi. Mitologia romană, importantă pentru noi, s-a născut și ea, ca și altele din această perioadă, dar și din perioade anterioare, prin sincretismul numeroșilor zei greci sau străini (sunt adoptate tradiții grecești și astfel se face echivalarea divinităților): cultul soarelui, din Siria; Mithra (soarele) și Ba'al se unesc cu Apollo și Helios și devin Sol Invictus. Soarele era văzut ca protectorul special al împăratului și al imperiului. În afară de greci, romanii au împrumutat mult și echivalat și din mitologia etruscă. O observație importantă, referitoare la mitologia romană, este aceea că, de regulă, romanii considerau narațiunile ca fiind istorice, chiar dacă conțineau elemente miraculoase sau supranaturale (acest principiu se observă frecvent, de altfel, în istoriografia clasică, chiar de la părintele istoriei, Herodot).

5. În sfârșit, ultima perioadă care ne interesează din istoria umanității în general, a culturii în special, este **perioada postaxială (200 î.e.n. – 1500 e.n.)**, cea în care se instituie marile religii, iudaism, creștinism, islam. Nu vom vorbi despre acest lucru, pentru că nu este scopul cercetării noastre.

Pentru a ne apropia de spațiul nostru cultural, am spune că locuitorii lui, ca și vecinii lor balcanici, erau agriculturi; practicau animismul, alocând câte un spirit fiecărui colț de natură. Mai târziu, divinitățile, pe măsură ce se edificau mai mult, căpătau înfățișare umană. Când au fost invadați de triburi din nordul Peninsulei Balcanice, aceștia au adus un panteon nou de zei, bazat pe cucerire, forță, eroism violent. Zeii vechi au fost înglobați în noul panteon sau au dispărut. Probabil și din această perioadă, sau chiar din cea ce urmează de după ea, ecouri ale agresorilor se

---

¹ *Ibidem*, p.89.

transmit sub forma credințelor despre căpcăuni, uriași etc., la care se adaugă și reprezentarea Blajinilor. Cum spunea Eliade, „vorbit, și multe mitologii, chiar din culturile istorice, confirmă acest lucru, de concepția ciclică a dispariției și reapariției umanității: universul este distrus periodic, prin apă, foc etc., pentru a renaște ulterior”¹.

Între paranteze, despre mitologia traco-dacă

Pentru a aborda și problema elementelor dace din mitologia românească, fundamentală pentru mulți mitografi, voi puncta câteva chestiuni. Ce știm despre mitologia dacă? Din păcate, dacă e să fim sinceri, nu prea multe. Pe de altă parte, nici nu are rost să ne cramponăm prea mult de elementul geto-dac, dacă ne gândim că straturile mitologice pe care le putem decela mai bine sunt din perioade de timp mult mai vechi! Neoliticul, cu preocuparea lui intensă pentru fertilitate, pentru un cult al vieții, a dezvoltat cultul zeitelor-mamă, zeitelor ce personificau forțele generative ale pământului, ale vegetației, ale întregului univers. O moștenire clară, pentru noi (pe care nu o găsim la multe dintre popoarele vecine) este prezența duhurilor reprezentate ca niște femei, de regulă bătrâne, mame, mume ale diverselor sectoare ale universului. În spațiul mitologic al nostru ele se numesc mume, știme, vâlve: Muma-Pădurii, Știma-Apei, Vâlva-Muntelui, Vâlva-Lupilor etc., alături de o reprezentare aproape exclusiv feminină a fenomenului vrăjitoriei la noi (în alte părți predomină, și în acest caz, bărbații). Revenind la daci, trebuie să mai evidențiez un lucru de care trebuie să țină cont dacomanii. Cultura dacă, extrem de bogată în lumea antică europeană, a fost prezentă pe un teritoriu mult mai mare decât teritoriul actual al țării noastre – Ungaria, Slovacia, Ucraina, Moldova, Bulgaria, Serbia. Acest fapt aduce din nou un argument în favoarea perspectivei comparatiste de studiere a moștenirii noastre mitologice, singura care poate aduce la un loc ecouri ale unei religii și mitologii acum pierdute.

Pentru că se face adesea referire la bogăția substratului tracic în cultura noastră, trebuie să fim din nou prudenți. În viziunea istoricilor antici, noțiunile despre diversele populații antice, chiar dacă erau contemporane cu ei, erau destul de lax. Familiile mari, mai cunoscute, în

---

¹ Mircea Eliade, *Mitul eternei reînnoiri*, Ed. Univers enciclopedic, București, 1999, p. 87.

care erau introduse triburi mai mici, uneori destul de pomenite, variaiu de la un istoric la altul, de la o perioadă la alta. Strămoși ai geto-dacilor erau și traci, și sciți, dacă ne uităm la granițele între care locuiau aceste popoare. *Chorographia* lui Pomponius Mela (34 d.H.), de exemplu, ne oferă când informații fabuloase, când precizări extrem de prudente. Printre sciți, de exemplu, trăiesc și arimaspii, „despre care se spune că n-ar avea decât un singur ochi”; „unele locuri sunt atât de sterpe, că cei ce locuiesc pe acolo, fiind lipsiți de lemne, ard oase”¹. Vorbind despre traci, sublinia marea deosebire dintre triburile lor:

Deși sunt un singur popor, traci se deosebesc între ei unii de alții, și prin nume, și prin moravuri. Unii sunt feroși și gata de moarte, ca geții. Aceasta provine din diferite motive: unii cred că sufletele celor ce mor se reîntorc într-o nouă existență; alții, că deși nu se reîntorc, totuși nu pier, ci trec într-o altă lume, mai fericită; alții, în sfârșit, că în adevăr ele mor, dar că aceasta este mai bine decât să trăiască. De aceea în unele localități oamenii se bocesc la naștere și deplâng soarta celor nou-născuți. Și din contră, sărbătorească moartea și o celebrează prin cântece și jocuri, ca fiind ceva sacru. Nici femeile lor nu sunt mai puțin curajoase. Ele doresc din tot sufletul să fie ucise și îngropate împreună cu cadavrele bărbaților lor morți și, fiindcă mai multe femei aparțin aceluiași bărbat, ele se luptă grozav care să fie judecată mai vrednică de o asemenea onoare...²

Înainte, Homer vorbea și el de o asemenea situație, indicându-i pe trausi ca promotori ai unor asemenea credințe: „trausii însă nu se deosebesc întru nimica de ceilalți traci, decât că fac următoarele la naștere și la moarte: pe cel nou-născut îl înconjoară rudele și îl deplâng de ce nenorociri și de câte va trebui să sufere din momentul nașterii sale, amintind toate suferințele ce-l așteaptă pe om în viață. Când moare însă, îl îngroapă bucurându-se și înveselindu-se și arată de câte nenorociri a scăpat și cât de fericit este în toate privințele”³. Trebuie să recunoaștem că, în afară de imaginea referitoare la ideea de nemurire, oferită tot de cronicarii străini, prin filieră dacă nu a ajuns până la noi o asemenea concepție despre viață și un asemenea sacrificiu la înmormântare. La vechii indoeuropeni însă asemenea obiceiuri erau cunoscute și s-au păstrat, punctual, mai multe sute de ani de la această atestare. Același Herodot, vorbind despre traci, descrie în continuare o înmormântare plină de jale făcută unui obraz

¹ Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p.88, 89.

² Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p.92.

³ V, 4, Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p.203.

subțire: „Înmormântarea celor bogați se face astfel: expun mortul timp de trei zile, după ce mai întâi l-au jelit; apoi jertfesc tot felul de victime și-i celebrează un ospăț. Apoi, după ce l-au ars, îl îngroapă sau îl îngroapă nears. După ce i-au ridicat o movilă pe mormânt, fac lupte de întrecere, propunând mari premii”¹.

Așa cum știm, sursele de care dispunem, în general, când vorbim de orice mitologie, sunt cele scrise sau cele arheologice. Și, evident, texte, frânturi sau mai ample, care s-au păstrat în specii folclorice mai mult sau mai puțin sacralizate. Dacă cele din urmă sunt marcate puternic de o notă de subiectivitate, proba vechimii ar trebui dată de primele. Din păcate pentru noi, dovezi arheologice sunt destul de puține pentru a ne forma o imagine coerentă cu privire la mitologia dacă: urmele difuze de temple, puținele „ilustrații” păstrate pe câteva fibule sau monezi pot fi interpretate extrem de larg, dând naștere speculațiilor. Vom cita un asemenea comentariu, realizat extrem de decent, prin care sunt interpretate câteva dintre piesele tezaurului de la Lupu, descoperit în anul 1978: „Mai avem în acest tezaur plăcuțele pereche ce au câte un personaj feminin împodobit cu falere, unul inclusiv pe coafură. Unul dintre personaje ține în mâini un vas scund și altul mai adânc, celălalt doar un vas scund, o mână fiind în jos îndreptată. Primul personaj este însoțit de monstrul cu corp de șarpe și cap de animal, al doilea de același monstru și de o felină. Absența aripilor la ambele personaje și existența lor la personajul de pe placa cu sigla «K»- ne îndeamnă să credem că artistul a dorit cu atenție să facă această distincție între personajele feminine de pe cele trei plăci. Singura posibilitate în studiul actual al cunoștințelor noastre este aceea că între un personaj supranatural și cele două personaje pământene, între zeiță și acolite (preotese). Constatarea că ultimele două personaje au un vas sau două vase de libații, interpretarea lor este fie ca o preoteasă în două ipostaze, fie ca două acolite, cum apar și pe rhytonul de la Poroina Mare (Mehedinți), fie, mai degrabă, ca o acolită, ca pe cana 157 din tezaurul getic de la Rogozen (Bulgaria), în două ipostaze. În acest context cele două vase care însoțesc fibulele și plăcile figurate din acest tezaur sunt de interpretat ca unele ce își au rolul lor bine precizat în ritualul religios dedicat Marii Zeițe, în întreg tezaurul, ca fiind

---

¹ V, 8, Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p.204.

format din obiecte de cult”¹. Speculații despre ele se pot face, evident, dar rămân numai speculații. O analiză extrem de obiectivă a cercetărilor și a realităților lumii dace o face Andrei Pogăciaș, care spune în preambulul studiului său: „Nimeni nu poate spune în clipa de față cum arăta societatea dacică, ce limbă vorbeau dacii, ce obiceiuri și ce tradiții respectau, cât de numeroasă era populația...”² Nici măcar rămășițele arheologice nu sunt generoase în acest sens: „În niciunul dintre sanctuarele cercetate până acum nu s-a găsit vreo imagine monumentală a vreunei divinități sau măcar un soclu, situație ce ridică anumite semne de întrebare. Dacă au existat asemenea statui, ele puteau să fi fost realizate din lemn și să nu se fi păstrat sau să fi fost distruse și ascunse de daci în contextul tulbure al războaielor, pentru a evita profanarea lor de către romani”³...

Cutul Cabirilor în Tracia.

¹ George V. Grigore, *Falerele rituale de argint din tezaurul dacic descoperit la Lupu (jud. Alba)*, „Națiunea”, an IX, serie nouă, 11 februarie 2016, <http://www.ziarulnatiunea.ro/author/george-v-grigore/>.

² Andrei Pogăciaș, *Viața de zi cu zi în regatul dac*, „Historia”, an XX, nr.219, aprilie 2020, p.8.

³ Andrei Pogăciaș, *O religie sau mai multe „religii” dacice?*, „Historia”, an XX, nr.219, aprilie 2020, p.26.

În ceea ce privește textele sacre, ele lipsesc cu desăvârșire, și pe vremea dacilor existând interdicția de a folosi scrisul (nu numai) în domeniul religios. Iar curioșii străini, nespecializați, care au pus pe hârtie câteva informații despre dacii contemporani lor, au folosit și ei un stil narativ la modă, care punea pe același picior de egalitate realitatea istorică și fabulația¹. Oricum, există tentația de a face referire la cărți pierdute, din jalea prea mare a cercetătorilor. Cum spunea chiar Alexandru Papadopol-Calimah: „Este de jelic că s-au pierdut cărțile lui Diodor, ale lui Polibiu și ale lui Appian. Ele ne-ar fi învățat multe...”²

Revenind la stratul dac, nu se pot face speculații, referitor la mitologice, decât în două domenii. Este cert că dacii au venerat Soarele, dar cu siguranță că în aceste locuri Soarele fusese venerat chiar și înainte de atestarea dacilor; în mod asemănător, se poate lega cultul puternic al lupului cu teritoriile care au fost locuite cândva de daci. Mircea Eliade îi include pe daci în rândul popoarelor indoeuropene ale căror societăți secrete masculine erau plasate sub semnul lupului. Și totuși, și lupul nostru trimite mai puțin la animalul-totem ce făcea parte din cultul unor războinici (ecouri ale unor confrerii inițiatice s-au păstrat și la noi, dar nu putem vorbi cert de o venerare exclusivă a lupului), cât mai degrabă la ideea de păstrare a normelor din univers: lupii nu mănâncă decât animalele care le sunt menite, ursite de către stăpânii lor; lupii îi pedepsesc pe oamenii care încalcă diferite ritualuri; oamenii-lup apar, la rândul lor, când sunt încălcate reguli importante din sistemul normativ al comunității...

În ceea ce privește venerarea Soarelui, o dovadă palpabilă în acest sens este furnizată de descoperirile arheologice de la Sarmizegetusa Regia. Studiile efectuate avansează ideea că „dacii utilizau, ca principala lor unitate de măsură a timpului, o săptămână fluctuantă, constând din șase, până la opt zile solare. Un an dacic era compus din patruzeci și șapte de măsuri de acest fel și avea, prin urmare, de la 364 la 367 de zile. După un ciclu de treisprezece ani, calendarul necesita o corecție de o zi, care era marcată

---

¹ V.A. Schnirelman definește neopăgânismul ca o religie națională creată artificial de către intelectualitatea urbană din fragmente de vechi credințe locale cu scopul „renașterii spiritualității naționale” și originalității; de fapt, se creează o ideologie pentru noua comunitate social-politică de orientare naționalistă (*Neoiazîcestvo i naționalizm: vostocinoevropeiskii areal*, Moscova, 1998). Mai corect ar fi să fie numită această direcție nu neopăgânism, ci semipăgânism sau pseudopăgânism.

² Alexandru Papadopol-Calimah, *Scrieri vechi atințătoare de Dacia*, Ed. Dacica, București, 2007, p.54.

separat, pe o serie de coloane ce indicau ciclurile respective”. Exista, de asemenea, și un calendar religios, compus din șaizeci de săptămâni, fiecare formată din șase zile. La fel, la un ciclu de treisprezece ani se făcea o corecție de șaizeci și opt de zile.

Imaginea nemuririi traco-geților, care s-a bucurat mai apoi de o amplă dezvoltare, provine de la Herodot, care în *Istoriile sale* (IV, 1, secolul al V-lea î.H.), vorbind despre „cei mai distinși și mai drepți dintre traci”, spune că aceștia „cred că sunt nemuritori” (IV, 1, 93)². În fragmentele următoare sunt date textele „de bază”, confirmate doar de „credibilitatea” pe care contemporanii i-au dat-o părintelui istoriei, preluate mai apoi de epigoni și dacomani:

lată în ce chip se socotesc traci nemuritori. Ei nu cred că mor, ci că, cei care au repausat, se duc la zeul Zalmoxis; unii dintre ei mai dau acestuia numele de Gebeleisis. La fiecare cinci ani, ei trimit câte unul dintr-înșii, desemnat de sorți, ca sol, la Zalmoxis și-l însărcinează cu toate câte le cer fiecare. Iată cum îl trimit: un număr oarecare din ei se așază în rând și iau fiecare câte trei sulți. Un altul, luând de mâini și de picioare pe cel hotărât să fie trimis la Zalmoxis, îl ridică în sus și-l azvârle pe vârful sulțelor. Dacă în căderea lui este străpuns și moare, ei cred că zeul le este favorabil; dacă însă el nu moare, învinovățesc pe cel trimis și spun că este un om rău. După ce au aruncat vina asupra acestuia, trimit pe altul în locul lui...³

Fragmentul de mai sus nu constituie în niciun caz o dovadă a credinței în imortalitate. Jertfe omenești trimise zeilor mai ales când era greu de luat o decizie erau extrem de întâlnite în epocă, nu numai la traci. Nici măcar imaginea amenințării zeului – „când fulgeră și tună, aruncă săgeți în sus spre cer, ca să amenințe divinitatea, căci ei nu cred că există o altă divinitate decât a lor”⁴ – nu este una deosebită, ea încadrându-se perfect în comportamentul mentalității și mitologiei indoeuropene, când furtuna era declanșată când avea loc o confruntare între zeul suprem, stăpânul tunetului și al fulgerului, care îl urmărea pe adversar pentru recuperarea bunurilor furate. Deși mai mulți interpreți consideră că acest act ar constitui tocmai o dovadă că vorbim de un zeu al fulgerului la geto-daci⁵, putem vorbi mai degrabă

¹ Ioan Petru Culianu, *Cult, magie, erezii. Articole din enciclopedii ale religiilor*, Ed. Polirom, Iași, 2003, pp.110-111.

² Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p.201.

³ Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, pp.201-202.

⁴ Tot la Herodot, Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p.202.

⁵ Vezi măcar Gh. Mușu, *Zeul fulgerului la geto-daci*, în *idem, Din mitologia tracilor. Studii*, Ed. Cartea Românească, București, 1982, pp.59-60.

de venerarea zeului-soare, agresat astfel de către demonii ce întrupau furtuna, ploaia nefastă. Și o dovadă a faptului că în spațiul românesc divinitatea supremă a fost înlocuită cu Sf. Ilie (precum Perun, la slavi), o ipostaziere ignică inclusiv în mitologia creștină, o găsim într-un exemplu oferit de Gh. Mușu pentru a lega ploile de această divinitate supremă. În realitate, ea nu este neapărat depozitarul ploii, ci, în calitate de ipostaziere a căldurii intense, a soarelui, e invocată să-și reducă puterile, să nu sece apele cosmice și să le trimită pe pământ. La albanezi *dodoleț* este echivalentul masculin al paparudei, mesager al pământenilor către Sfântul Ilie:

Dodoleț - solie,
Scoal- pe Sânt Iliue
Să ne-aducă ploaie,
Grâul să-l ogoaie,
Spice crească mii,
Mari și aurii¹.

Mai mult, ideea demitizării este promovată chiar de către Herodot, care găsește origini pământene „zeului” Zalmoxis, care ar fi fost un fost sclav al lui Pitagora:

Pe cât am aflat de la grecii ce locuiesc la Hellespont și la Pont, acest Zalmoxis, fiind un om, a servit la Samos ca sclav; a fost chiar rob al lui Pythagoras, fiul lui Mnesareh; în urmă însă, câștigându-și libertatea, se spune că și-a strâns o mare avere și, îmbogățindu-se, se întoarse în patria sa. Dar fiindcă tracii duceau o viață mizerabilă și fiind ignoranți (sic!), acest Zalmoxis, crescând în moravuri ioniene și având o învățătură mai solidă decât cea a tracilor, deoarece fusese în contact cu grecii și încă cu unul dintre cei mai însemnați dintre filosofii elini, cu Pythagoras a pus să i se zidească o sală pentru primirea și ospătarea celor mai de frunte concetățeni ai săi, unde să-i învețe că nici el, nici oaspeții săi și nici cei care se vor naște vreodată dintr-înșii nu vor pieri, dar că vor merge într-un loc unde vor viețui de-a pururea, bucurându-se de toate cele bune. Pe când ei făceau toate cele am spus și vorbeau astfel, el își săpă o locuință subterană. Și îndată ce-și termină această locuință, se făcu nevăzut pentru tracii. Scoborându-se jos, în locuința subterană, rămase ascuns acolo timp de trei ani. Tracii îl regretară și-l plânseră ca pe un mort. În al patrulea an însă, el li se arătă. Astfel că văzură confirmându-se toate cele spuse de Zalmoxis. Acestea spun grecii că a făcut el...²

¹ Apud Mușu, *op.cit.*, p.66.

² IV, 1, 95, Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p.202.

Sigur, toată povestea este descrisă ca o înșelătorie, o manipulare ordinară. Să nu uităm că informația vine prin filieră grecească, la a nu știu câta mână, ca o anecdotă. Notele coloniale se simt destul de clar – chiar rob fiind, trăind în apropierea grecilor și învățând de la ei, Zalmoxis îi poate face pe compatrioții săi creduli să cumpere orice istorie (să nu uităm că ei nu l-au văzut niciodată mort pe Zalmoxis acesta, ci doar dispărut...). Nu e prima dată când Herodot își manifestă superioritatea față de populațiile ce trăiau la marginea imperiului, fatalmente inculte, dar care, în compensație, îi pot păcăli ca la carte pe invadatorii nepoftiți (IV, 1, 46):

Pontul Euxin, spre care Darius și-a îndreptat expediția sa de război, are pe țărmii săi națiunile cele mai inculte din lume, excepție făcând scitii; căci în afară de poporul scit și de anacharsis, niciun popor din câte se găsesc în Pontul Euxin nu poate fi amintit pentru înțelepciunea sa și nu știm să fi ajuns cineva dintre ei un om însemnat... Important este că nimeni care ar năvăli la ei nu poate să scape și, pe de altă parte, dacă ei nu vor să-i găsească cineva, nu poate nimeni să pună mâna pe ei...¹

Oricum, în concluzie, Herodot recunoaște că povestea este cumva altfel în realitate – fie că Zalmoxis acesta ar fi trăit cu mult timp înaintea lui Pitagora, fie că era chiar vreo zeităte. Cert este că vorbim despre ecouri ale unor religii de misterii ce promovau nemurirea, la concurență cu multe religii destul de vii în teritoriile locuințe de greci, care sună distonant cu religia locală, oricum, și cu ceea ce vom avea mai apoi, în substratul românesc. După el, Strabon, în cartea a VII-a a *Geografiei* sale (cca 7-23 d.H.), aduce mitul lui Zalmoxis în actualitate. Confirmă originea getică și experiența lui de sclav a lui Pitagora, dar este prezentat mai apoi ca un adevărat cititor în stele format la școala egipteană. El ar fi devenit astfel un mare preot, un fel de consultant al regelui. Retragerea în peșteră s-ar fi făcut mai târziu, ca un fel de reclusiune monahală, deși Strabon e categoric în a afirma că e vorba tot de o șarlatanie:

... S-a întors pe urmă în țara sa și a atras luarea-aminte a conducătorilor și a poporului prin prezicerile ce le scotea din semnele și fenomenele cerești și a sfârșit prin a convinge pe rege de a asocia la putere un om care, ca el, ar putea fi tălmăciul voinței zeilor. Și astfel el a fost numit mare preot al zeului pe care geții îl cinstesc îndeosebi. Acesta a fost numai începutul, căci, cu timpul, a fost chiar el socotit ca un zeu. Și găsind într-un loc de

---

¹ Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p.199.

nepătruns o peșteră adâncă, s-a băgat în ea, neieșind de acolo decât foarte rar și necomunicând cu nimenea altul decât cu regele și cu sfetnicii săi. Și chiar regele îl ajuta să înșele poporul, după ce a văzut că acesta este mai supus ordinelor sale, de când le credea pe acestea dictate de inspirația zeilor. Obiceiul s-a continuat până în ziua de astăzi și după Zalmoxe s-a găsit totdeauna câte un șarlatan care să se facă susținătorul regelui și să primească de la geți titlul de zeu. Și, de asemenea, peștera în care se retrăgea Zalmoxe s-a considerat ca sfântă și se numește astăzi Muntele Sacru, dar adevăratul său nume, care se dă și unui râu care curge la picioarele sale, este Cogaeonum. În timpul lui Boerebista, regele geților (...), era în această demnitate un oarecare Dacaeonus...¹

*
* *

De altfel, influențe ale creștinismului asupra sistemului mitologic românesc se pot observa ușor și le-am menționat de mai multe ori în corpul cercetării. Aș dori să vorbesc puțin despre bogomilism, care a lăsat urme importante în sistemul de gândire specific spațiului nostru cultural, și anume generarea modelului dual de creare a lumii, de către Dumnezeu și fratele său malefic, mai apoi identificat cu Satana. Bogomilismul, considerat o erezie creștină, s-a manifestat, în această zonă, iradiind din vechea Bulgaria, în timpul lui Petar I al Bulgariei (927-969), având influențe până în secolul al XIV-lea. Este considerat adesea o formă de maniheism (zoroastrism, mai ales mișcarea zervanită din secolul al III-lea)². Reprezentanții lui erau dualiști sau gnostici. Deși creștini, nu foloseau crucea și nu construiau biserici. În spațiul nostru în secolul al XI-lea bogomilii sunt atestați în Banat (pentru a ajunge și în Serbia, în Rusia Kieveană sau chiar la Constantinopol, în următoarele două secole; din Bosnia, se extinde și în partea de vest a Europei, pentru a ajunge în Italia, în Piemont). Secte asemănătoare sunt marcioniștii (în estul Anatoliei, au activat până în secolul al V-lea), paulicienii (în aceeași zonă, a doua jumătate a secolului al VII-lea, dar au fost mutați, în mare parte, în 970, în Bulgaria, lângă Philippopolis/ Plovdiv de azi); au ajuns în vest sub numele de catari (secolele al XII-lea – al XIII-lea), sau albigenzi (atestați în anul 1223); reminiscențe ale lor în spațiul rusesc o constituie sectele strigolnicilor și molokanilor. Pe de altă parte,

¹ VII, 3, 5, Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, pp.238-239.

² Referitor la elementele cosmogonice, pe care le întâlnim și în spațiul românesc, motivul plonjării în apele primordiale este întâlnit adesea în religiile dualiste; de asemenea, mai ales la cele originare în spațiul asiatic, colaboratorul divin, geamănul devenit mai apoi adversar este cel mai adesea reprezentat ornitomorf (cf. Ioan Petru Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului*, Ed. Nemira, 1995, p.25).

Ioan Petru Culianu, în analiza sa asupra gnozelor dualiste, consideră că, în ultimă instanță, bogomilismul nu poate fi considerat dualism, cel mult o postură la limita ortodoxiei: „bogomilismul are grijă să insiste asupra atotputerniciei divinității bune, care din pură mizericordie îi permite lui Satan să domnească peste lumea pe care și-a dat atâta osteneală s-o organizeze și apoi s-o stigmatizeze. De vreme ce Diavolul este arhitect al lumii fără să fie *principiu* a ceva, de vreme ce el este o entitate subordonată lui Dumnezeu și nu face răul decât pentru că Dumnezeu i-a permis-o (Dumnezeu nu e *autorul* răului, dar îi tolerează existența din milă), doctrina bogomililor nu este dualistă”...¹

Conceptele bogomile care s-au păstrat sunt întâlnite în foarte puține surse. Pe de o parte, este vorba despre a doua scrisoare a patriarhului din Constantinople, Theofilact, către Petru, țarul bulgarilor (940-950), și despre *Tratatul contra bogomililor* al lui Cosma Preotul, compus puțin după 972. Apoi, cu mai multe detalii, avem evanghelia lui Ioan (numită Cartea secretă sau *Interrogatio Johannis*, în versiunea catară), o compilație ce datează se pare din secolul al XI-lea; elemente bogomile pot fi desprinse și din lucrările teologului bizantin Euthymios Zygabenus, din secolul al XII-lea (apare frecvent, la acesta, asocierea Diavolului cu Dumnezeu din Vechiul Testament; după Mihail Psellos, Dumnezeu Tatăl governa zona hipercelestă, Fiul mai mic/ Hristos – zona celestă, iar Satanael/ Fiul cel mare – zona lumii²). Ce spuneau credințele bogomile: creatorii lumii erau doi zei; unul, cel bun, a făcut sufletele oamenilor, celălalt, cel rău, a făcut trupul, precum și întregul univers fizic. Satana era considerat inferior lui Dumnezeu. După alte versiuni, Dumnezeu a avut doi fii, unul mai mare, Satanail, altul mai mic, Mihail. Satanail s-a revoltat împotriva fratelui său și a devenit spirit malefic. El a creat un cer inferior și pământul și a încercat să creeze omul; în final a apelat la Dumnezeu, pentru a i se da spirit. După ce a fost creat, lui Adam i s-a permis să locuiască pe pământ, cu condiția să se vândă, pe sine și urmașii săi, proprietarului pământului, lui Satan. Bogomilii considerau că „Tatăl Nostru” este o rugăciune extrem de importantă, cea mai puternică armă împotriva lui Satan; foloseau numeroase invocații împotriva spiritelor rele. Credința se transmitea, în comunitate, prin intermediari: fiecare comunitate își avea propriii „doisprezece apostoli” (femeile puteau fi alese și ele în această funcție). Nu țineau predici în biserici, ci în case private. Credeau că imaginile și crucea sunt păgâne; venerarea sfinților și a relicvelor

¹ Culianu, *Gnozele dualiste...*, p.262.

² *Ibidem*, p.243.

e idolatrie. Promovau un stil de viață ascetic. Erau misionari entuziaști, își propagau doctrina în călătorii lungi, pelerinii fiind recunoscuți după traista nelipsită, în care își adunau pomana. Îi tratau pe bolnavi și exorcizau spiritele rele. Este evident că intrau în contradicție cu forma oficială de guvernământ pentru că ignorau în general sistemul social feudal – nu plăteau taxe, nu lucrau ca iobagi, nu luptau în războaie de cucerire. Sursele lor de inspirație erau în special cărți apocrife. În legătură cu aceste ultime aspecte, putem presupune că și imaginea Solomonarului, oarecum izolată și enigmatică în spațiul românesc, să fi fost realizată tocmai pornind de la acești misionari rătăcitori. La nivelul mitologiei românești sunt câteva imagini care pot avea sorginte bogomilă: prezența celor doi creatori la începuturile lumii, care sunt responsabili de apariția universului cunoscut; imaginea peștilor cosmici de la temelia universului; imaginea cerurilor și a pământurilor suprapuse, în care trăiesc tipuri de oameni și demoni diferite; uriașii sunt copiii îngerilor și ai fiicelor oamenilor; prezența elementului malefic în structura omului, marcat nefast încă de la naștere – scuiparea lui de către diavol; apariția în paralel a unui univers vegetal, animal și chiar domestic prin întrecerea creatoare între cele două divinități; asocierea fenomenelor meteorologice cu anumite fapte demonice ș.a.m.d.

6. Marea transformare a Occidentului (1500 – 2000). Este momentul când se declanșează niște procese importante – industrializare, modernizare, raționalism, Reformă – care au implicații puternice asupra sistemului de gândire mitologic. În general, Istoria este considerată a fi un proces de distrugere, orice noutate presupunând refuzul a ceea ce a fost înainte. Raționalismul a declanșat o luptă acerbă cu superstițiile. Tocmai în urma procesului de critică putem afla, acum, detalii importante despre credințele populare despre lume și vechile divinități (lucrurile acestea îl vom vedea foarte bine în capitolul istoric consacrat istoriei cercetării mitologiei românești). Sfârșitul secolului al XIX-lea, pentru noi, ca și pentru alte multe popoare în care industrializarea încă nu triumfase, a făcut să se înceapă un proces asiduu de culegere, la imboldul romanticilor germani, de credințe variate, rămășițe ale vechilor credințe sau forme, mai mult sau mai puțin corupte, de creații poetice vechi. Un fapt este cert și pentru mitologia românească: reprezentările ei mitologice au un parcurs extrem de sinuos, îndepărtat, având și elemente din substratul neolitic al vechii Europe, din cel indo-european trac și geto-dac, în care au fost asimilate de asemenea ecouri

ale cultelor greco-romane și orientale, pe lângă care au venit și diverse alte aluviuni (slave, din partea unor alte popoare migratoare cu care s-a intrat în contact, mai apoi bogomile, cum am văzut ș.a.).